

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

DOI: 10.34015/2523-4552.2024.4.01

УДК 340

*Кожухар О. В.,
кандидат юридичних наук, головний
спеціаліст відділу редагування
документів Правового департаменту
Національної поліції України
ORCID:0000-0002-2234-781X*

ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА ПРАВОВІ СИСТЕМИ СУЧАСНОГО СВІТУ

У статті висвітлюється питання впливу глобалізаційних процесів на правові системи сучасного світу та їх розвиток. Проаналізовано взаємозв'язок глобалізації та гармонізації національних правових систем, що є важливим чинником розвитку демократичних держав. Звернута увага, що глобалізація є одним із найвпливовіших чинників розвитку сучасної цивілізації, що охоплює всі сфери життя. Відзначається, що значний вплив глобалізація має на правову сферу. Вона сприяє зближенню різних правових систем, уніфікації норм та принципів права, посиленню міждержавної співпраці у сфері захисту прав людини. Це виражається у гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами, що особливо актуально для України в контексті її прагнення до євроінтеграції. Вказується, що глобалізація впливає на всі частини правової системи, включаючи правові норми, принципи, правосвідомість і правову культуру. Одним із ключових аспектів є взаємопроникнення правових традицій різних країн, що може як сприяти модернізації правової системи, так і створювати загрози для національної правової самобутності. Попри це, глобалізація сприяє модернізації правових інститутів та стимулює розвиток універсальних правових механізмів, що забезпечують ефективне правове регулювання в умовах взаємозалежного світу. Зроблено висновок, що глобалізація є визначальним чинником еволюції правових систем, сприяючи їхній інтеграції, уніфікації та трансформації. Вона змінює сутність права як на національному, так і на глобальному рівні, вимагаючи від держав адаптації їхніх правових систем до нових реалій світового правового простору.

Ключові слова: правові системи, глобалізація, гармонізація права, правова держава, верховенство права, адміністративне право, належне врядування, універсалізація права, правове регулювання, права людини.

Постановка проблеми. Повномасштабна війна, яку розпочала РФ проти України, не тільки завдала невинуватної шкоди українському

суспільству та державі. Цей акт збройної агресії поставив під сумнів усю систему глобальної безпеки та стабільних економічних зв'язків, яка була побудована після Другої світової війни. Зазнала певного руйнування система принципів міжнародного права, а регіональні правові системи захисту прав людини виявилися неефективними. Ці події та їх наслідки, зважаючи на значення цієї війни для України, Європи та світової спільноти, актуалізували необхідність дослідження проблематики впливу глобалізаційних процесів на правові системи сучасного світу. Інтерес до глобалізації, відмічає Т. П. Чубко, у різних галузях знання був завжди, у тому числі й у сфері права, адже розуміння вказаного процесу є особливо важливим для України, оскільки вона перебуває в процесі входження до глобалізаційного простору [1, с. 396].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам впливу глобалізації на розвиток суспільства, держави та права у юридичній науці присвячено праці таких науковців, як В. Погорілко, В. Костицький, А. Барсуков, І. Яковюк, Л. Удовика, О. Радишевська, О. Рогова, Т. Чубко, Б. Кормич, М. Хаустова та ін. Результатом досліджень стало опрацювання концептуальних положень щодо співвідношення та взаємного впливу міжнародного та національного права, взаємодії національних правових систем, засад формування глобального правопорядку, форм та механізмів гармонізації вітчизняного законодавства до світових та регіональних стандартів тощо.

Постановка завдання. Мета статті – встановити та висвітлити характерні особливості впливу про-

цесів глобалізації на розвиток правових систем сучасного світу, у тому числі і на правову систему України.

Виклад основного матеріалу.

Щодо поняття, «глобалізація», то у 1983 році Теодор Левітт (англ. *Theodore Levitt*), професор Гарвардської школи бізнесу, опублікував статтю «Глобалізація ринків», тому сучасну популярність і широкий вжиток терміна часто приписують йому [2]. Слід сказати, що глобалізація (англ. *globalization*) – процес всесвітньої економічної, політичної та культурної інтеграції та уніфікації, а у ширшому розумінні – перетворення певного явища на планетарне, таке, що стосується всієї Землі [2]. Цього процесу не можна уникнути, адже він носить незалежний від волі особи, суспільства характер, а у процесі глобалізації беруть участь усі держави.

З приводу сутнісних ознак цього явища вені відмічають, що глобалізація сприймається як один із найбільш впливових та значущих чинників розвитку людської цивілізації, в межах якої взаємодіють різноспрямовані тенденції, у тому числі – відбуваються системні зрушення у правових системах суверенних держав [3, с. 101]. Глобалізація розглядається як об'єктивний процес, породжений інтернаціоналізацією життя країн і народів. Вона зумовлює такий рівень єдності людства, за якого, з одного боку, існування й успішний розвиток кожної країни, народу перебуває в залежності від стану та трансформації світу в цілому, а з іншого – успіх у розв'язанні проблем людства залежить від ситуації в кожній країні, узгодженості дій усіх країн і народів світу [2].

В інших наукових джерелах глобалізація інтерпретується як складний, багатоаспектний, багаторівневий, об'єктивний системний процес, що торкається всіх сторін життя соціуму і його членів, держави, світового співтовариства та їх інститутів і має своїх прихильників (які здатні виступати суб'єктами чи провідниками глобалізації) та критиків (антиглобалістів) [4; 5, с. 464]. Деякі науковці визначають глобалізацію як системну, багатоаспектну та багаторівневу інтеграцію державно-правових, фінансово-економічних і суспільно-політичних інститутів, ідей, принципів, зв'язків, морально-політичних та інших цінностей, різноманітних відносин, що існують у сучасному світі [4], інші під глобалізацією розуміють складний, багатогранний комплекс різних процесів, включаючи інтенсифікацію міждержавних економічних, політичних, соціальних і культурних зв'язків, трансформацію світової економіки та формування глобальних ринків, широке поширення західної системи ринків, ліберально-демократичних цінностей та одночасне їх несприйняття [4]. Отже, попри на широке використання поняття «глобалізація», єдиного його визначення науковцями не вироблено, адже вчені з різних галузей знань вкладають у нього певним чином відмінні значення.

З приводу розуміння цього поняття стосовно сфери права, то погодимося з Д.А. Сторожук, що глобалізацію вчені зараховують до процесу, що охоплює всі держави в напрямі наближення різних правових систем, їх взаємодії та взаємопроникнення. На фоні цього поняття категорія «правове життя» стосується не

окремого суспільства, взятого в межах конкретної держави, а всієї сукупності правових систем світу [6, с. 232]. Саме тому слушно підкреслюється, що глобалізація виражається також у взаємопроникненні, взаємовпливі культур, цивілізацій, у посиленні стандартизації способу життя, свідомості й поведінки людей [7, с. 5]. Тобто глобалізація стосується по суті встановлення єдиних засад, способів та підходів до правового регулювання суспільних відносин та поведінки їх учасників, але в межах різних правових систем. Глобалізація, як зауважує М. Г. Хаустова, остаточно трансформувє увесь правовий світ, відбувається сутнісна зміна (еволюція) суспільних відносин, що докорінно змінює форми управління соціальними відносинами, змінює світовий порядок [8, с. 29].

І в умовах глобалізаційних процесів основна мета діяльності як окремих держав, так і міжнародного співтовариства в цілому полягає в максимальному використанні переваг процесів глобалізації та її позитивних наслідків, але при цьому мінімізуючи її негативні наслідки. Водночас досить істотним є те, що глобалізація – це процес, який сприяє розширенню можливостей самореалізації людини й держави, котрі мають знайти адекватне відображення у правовій системі насамперед правах та свободах людини і громадянина [4]. Так, відзначимо позицію В.В. Собкова, який констатує, що глобалізація є історичним процесом, який розвивається протягом століть і ще досі не завершився, а яскравим її прикладом є об'єднання європейських держав та створення впливових міждержавних організацій, таких як Організація Об'єднаних Націй, Євро-

пейський Союз, Рада Європи [9, с. 84]. Саме ці міжнародні організації є провідними міжнародними центрами об'єднання зусиль світового співтовариства у справі визнання, гарантування та захисту прав та свобод людини і громадянина.

Як відомо, у 1995 році Україна набула членства у Раді Європи, а до подальших кроків нашої країни на шляху її розбудови як демократичної, соціальної та правової держави, то вона планує здобути статус члена Європейського Союзу. Погодимося з думкою, що важливим кроком у цьому напрямку слід вважати правову інтеграцію України до ЄС, умовою якої є адаптація законодавства України до законодавства ЄС, забезпечення прав людини [9, с. 84]. Слушно зауважує Л. А. Луць, що така адаптація передбачає зближення із сучасною європейською системою права; вона передбачає реформування правової системи України, поступово приведення її у відповідність до європейських стандартів [10, с. 220]. Тобто наслідком розвитку процесів глобалізації та євроінтеграції є реформування окремих правових інститутів, адаптація її законодавства, все це – зміни у її правовій системі.

Стосовно поняття «правова система», то досить поширеним, як вказує М. Г. Хаустова, є запропоноване в науковій літературі наступне її визначення як сукупність внутрішньо узгоджених, взаємозалежних, соціально однорідних юридичних засобів, за допомогою яких держава нормативно-організуюче впливає на суспільні відносини (закріплення, регулювання, охорона, захист) [11, с. 18]. Тож, з одного боку, правова система упорядковує суспільні про-

цеси, а з іншого – формується і розвивається під впливом цих процесів.

Важливу роль в упорядковуванні та забезпеченні управління глобалізаційними процесами в правовій системі відіграє її нормативний компонент, зокрема сукупність правових норм і принципів, об'єднаних в інститути і галузі права, а також сукупність їх джерел (форм), насамперед це система нормативно-правових актів. Законодавство відіграє важливу роль у правовій системі, забезпечуючи узгоджену взаємодію всіх її компонентів – правосвідомості і правової культури, правотворчості і реалізації права, правових відносин і суб'єктів права тощо [12, с. 49]. Отже, найбільш важливим етапом процесу глобалізації висапає зміна нормативної компоненти, гармонізація та уніфікація законодавства до світових або регіональних вимог і стандартів у правовій сфері. Зокрема вказується, що правова глобалізація передбачає формування наднаціональної системи правового регулювання суспільного життя, що на практиці це означає передусім адаптацію національного законодавства до узгоджених міжнародних правових норм і правил, надання пріоритету міжнародного законодавства над національним, формується універсальне (загальне) міжнародне та регіональне право [9, с. 84]. Але зазначимо, що законодавством як важливою, але частина правової системи, вплив глобалізації на правову сферу держави не обмежується.

Автор вже звертала увагу на те, що розвиток цивілізації – це зміна різних періодів процесів та етапів, які зумовлені історичним розвитком людства, і відповідних цим процесам

правових норм, форм і процедур їх юридичного вираження, упорядкування й закріплення. Серйозний вплив здійснюють глобалізаційні процеси у межах національних правових систем і на таку важливу сферу суспільного життя, як правосвідомість і правова культура. Функціонування правової системи залежить від соціальних чинників, що відображають духовну сферу суспільного життя: релігії, традицій, культури, а також від чинників, що формують матеріальну сферу життя, інтересів і потреб різних складових соціальної структури суспільства (класів, прошарків і груп населення, індивідів) [12, с. 49-50]. Отже, зазначимо, що процеси глобалізації торкаються змісту, а часом і форми усієї правової системи, усіх її складових.

Правова система являє собою багатовимірне явище, а її склад утворюють як її невіддільні елементи низка явищ. Ці явища об'єктивної дійсності відображають конкретну правову реальність кожного державно-організованого суспільства. І вплив глобалізаційних процесів на правові системи тих чи інших держав є неоднозначним: з одного боку, такі процеси сприяють модернізації та зміцненню окремих елементів правової системи (імплементація окремих позитивних правових практик та механізмів), з іншого – можуть створювати загрози для самобутності національних правових традицій, зокрема правової культури (поглинання національної правової системи регіональними або міжнародними). У той час варто зазначити, що право як результат соціального й історичного розвитку суспільства та держави формується як нормативне

відображення політичних, економічних, ідеологічних, моральних, культурних та релігійних особливостей їх існування. Оскільки правові системи розвиваються в межах різних цивілізаційних моделей, вони акумулюють у собі фундаментальні особливості тих суспільств, у яких вони функціонують та держав, які організовують те чи інше суспільство.

Тому можна підтвердити, що глобалізація є одним з факторів впливу та змін правової системи. Так, Д. Г. Манько, відмічаючи, що правовий розвиток, в умовах сучасних глобалізаційних процесів, стимулює формування комплексних, інтегративних, міжгалузевих, універсальних правових інструментів, підтримує О. А. Гавінську, що більшість процесів, що відбуваються у світі, в найкоротший термін стають транснаціональними, загальними, надетнічними, глобальними. Глобалізація перетворилася в найпотужнішу економічну, технологічну, правову, політичну, інформаційно-культурну реальію, що принципово змінює міжнаціональні, міжконфесійні, міжкультурні зв'язки, по-новому організовує життєвий світ людства і кожної людини зокрема [13, с. 8-10]. Тож знову відмітимо, що глобалізація впливає на всі елементи правової системи та спричиняє її зміну на усіх рівнях, а саме на рівні особистості, суспільства та держави.

У науковій літературі відмічається, що процес впливу глобалізації на правову систему в найбільш широкому загальнотеоретичному й методологічному плані відрізняється різнобічністю та системністю. Під впливом глобалізації відбуваються суттєві зміни у правовій системі та всіх її підсистемах, вони торкаються

більшою чи меншою мірою всіх її елементів (статичних і динамічних), ускладнюються та загострюються внутрішні суперечності правової системи, які виступають джерелом її розвитку, і зовнішні, що ускладнюють її функціонування. Зокрема змінюється сутність права не тільки на національному, а й на наддержавному, глобальному рівні, а також його зміст, цілі, завдання, призначення і джерела (форми) права. Вплив глобалізації на правову систему постає як об'єктивний, незворотній процес стрімкого й нерівномірного посилення взаємодії і взаємозалежності структурних елементів правової системи між собою [4; 5, с. 469; 14, с. 13-14].

Такі наслідки впливу глобалізації на правову систему обумовлює необхідність здійснення процесу уніфікації між об'єктами у цій сфері (міжнародне і національне право). Тому процес зближення національних правових систем у сучасних умовах передбачає розробку загальної державної політики правового розвитку; здійснення певних заходів щодо подолання правових відмінностей; вживання заходів з вироблення загальних спільних юридичних правил. У свою чергу кожна з цих дій передбачає низку більш конкретних і послідовних дій, пов'язаних між собою [4]. У юридичній літературі щодо цього наголошується, що глобалізація суттєво впливає «на трансформацію, зміну й модернізацію державно-правових інститутів, норм і відносин на всесвітньому, макрорегіональному і внутрішньодержавному рівнях, стимулює, прискорює й поновлює процеси універсалізації в галузі права» [14, с. 3].

Ураховуючи наведене, погодимося з Т.П. Чубко, що зміни, які спричинила глобалізація, підштовхують до пошуку механізмів, які б урегулювали відносини, що виникають. Завдяки цьому, розширюються межі правового простору. Кінець ХХ і початок ХХІ ст.ст. характеризується такими тенденціями в праворозумінні: з одного боку, стали актуальною проблематика природного права і затвердження міжнародних стандартів в області прав людини. З іншого спостерігається посилена увага до регіональних і національних особливостей правової спадщини, які грають роль в утворенні різних регіональних державних об'єднань як суб'єктів формуючого багатоплярного світу. Сьогодні право виступає як найважливіший елемент глобалізації, її правовий фундамент [15, с. 403]. І як вже зазначено, в умовах глобалізації при розв'язанні цих питань дедалі актуальнішим у контексті посилення міжнародного співробітництва постає питання захисту прав людини.

Однак цим завданням реагування національних правових систем на вплив процесу глобалізації у правовій сфері не обмежується. Так, М.М. Пендюра, О.Я. Лапка, узагальнюючи позиції науковців в межах дослідження питання правової глобалізації, відмічають, що основними напрямками впливу глобалізації на розвиток права є: 1) ускладнення структури світового правового поля, яка включає правові системи різних рівнів; 2) посилення взаємозалежності та взаємозв'язку національних правових систем; 3) зміна головного підходу до розвитку права; 4) зміна змістових параметрів концепції прав людини, ускладнення її реалізації;

5) інтернаціоналізація права як процес поглиблення взаємного впливу різних правових систем; 6) правова конвергенція як взаємне збагачення права в різних ареалах [16, с. 301]. Вважаємо ці висновки обґрунтованими та такими, що заслуговують на увагу та врахування при визначенні та реалізації Україною її державної політики у правовій сфері, беручи до уваги незупинний поступ нашої країни на шляху до вступу до Європейського Союзу та інтеграції у глобалізаційний політичний та економічний простір.

Висновки. Глобалізація є складним процесом, що охоплює економічні, політичні, соціальні, правові та культурні аспекти розвитку особи, суспільства та держави. Глобалізація є визначальним чинником еволюції правових систем, сприяючи їхній інтеграції, уніфікації та трансформації. Вона змінює сутність права як на національному, так і на глобальному рівні, вимагаючи від держав адаптації їхніх правових систем до нових реалій світового правового простору.

Через вплив глобалізації в державно-правовій сфері в правовій системі одночасно виникають та розвиваються протилежні за змістом та спрямованістю процеси (уніфікація правової системи та відстоювання її національної самобутності, гармонізація законодавства та збереження засад національного права). Отже, збереження правової ідентичності в умовах глобалізації потребує свого розуміння, здійснення свідомої політики у цій сфері та підтримки національних правових традицій.

Вплив глобалізаційних процесів на правові системи насамперед стосується посилення ролі міжнародного права, трансформацію законодавчих процесів та адаптацію національних правових норм до загальносвітових стандартів. Підтримка цих процесів на національному рівні передбачає імплементацію міжнародних правових норм у національне законодавство та вироблення стратегій для уникнення правових колізій між міжнародними та національними нормами. Як наслідок, національні держави змушені адаптувати свою правову політику до нових умов глобального середовища.

На фоні розв'язання вказаних питань в умовах глобалізаційних процесів дедалі актуальнішим у контексті посилення міжнародного співробітництва постає питання захисту прав людини. Саме тому розробка ефективних механізмів взаємодії міжнародних та національних правових норм має забезпечити не тільки баланс між глобальними вимогами та національними інтересами, а між інтересами людини, суспільства держави та інтересами глобального світового товариства, що сприятиме формуванню стабільного та прогнозованого правового середовища. І тому перспективними напрямками подальших наукових досліджень проблематики впливу глобалізаційних процесів на правові системи є з'ясування рис сучасного права, особливостей національних правових систем, механізмів їх адаптації, що дозволить окреслити загальний напрям їх розвитку.

Список використаних джерел

1. Чубко Т. П. Глобалізація: поняття, вплив на сучасні державу і право. *Форум права*. 2010. № 1. С. 396–405.
2. Глобалізація. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%BB%D0%BE%D0%B1%D0%B0%D0%BB%D1> (дата звернення: 02.11.2024).
3. Рогова О. Глобалізація та зміни правової системи України в умовах війни. *Публічне право*. 2022. № 3 (47). С. 102–109. DOI: 10.32782/2306-9082/2022-47-14
4. Юридична компаративістика: Взаємодія сучасних правових систем: напрями, форми і тенденції розвитку. НАВС. 2018. URL: https://arm.navs.edu.ua/books/legal_comparativistics/nm/lec5.html (дата звернення: 02.11.2024).
5. Удовика Л. Г. Трансформація правової системи в умовах глобалізації: антропологічний вимір : монографія. Х. : Право, 2011. 552 с.
6. Сторожук Д. А. Вплив глобалізаційних процесів на правовий прогрес: антропологічні та аксіологічні передумови. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Випуск 4(25). Том 1. С. 35–40.
7. Костицький В. В. Економічний патріотизм як складова національної ідеї в умовах глобалізації. *Право України*. 2006. № 12. С. 3–8.
8. Хаустова М. Г. Теоретичні та практичні основи трансформації правової системи України в умовах глобалізації. *Порівняльно-аналітичне право : електрон. наук. фах. вид.* 2017. № 1. С. 29–33.
9. Собкова В. В. Вплив процесів глобалізації на правову систему України. Аеро-2011. Повітряне і космічне право: [Матеріали II Міжнародної наук. конф. «Становлення держави в умовах глобалізації: теоретичний та практичний аспект», Київ, Національний авіаційний університет, 24 лютого 2012 року] Ніжин : Видавець ПП Лисенко М. М., 2012. С. 84–86.
10. Луць Л. А. Європейські міждержавні правові системи та проблеми інтеграції з ними правової системи України (теоретичні аспекти) : монографія. К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2003. 304 с.
11. Хаустова М. Г. Національна правова система за умов розбудови правової демократичної державності в Україні : монографія. Х. : Право, 2008. 160 с.
12. Кожухар О. В. Вплив глобалізаційних процесів на розвиток правової культури. *Наука і правоохорона* 2024. № 1(63). С. 47–55. DOI:10.36486/np.2024.1(63)
13. Манько Д. Г. Міжгалузевість, комплексність, інтегративність як характеристики сучасного права. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 4. С. 8–12. DOI:10.32782/3922112
14. Хаустова М. Г. Тенденції розвитку права в умовах глобалізації. *Проблеми законності : акад. зб. наук. праць*. Харків, 2013. Вип. 124. С. 3–15.
15. Чубко Т. П. Глобалізація: поняття, вплив на сучасні державу і право. *Форум права*. 2010. № 1. С. 396–405.
16. Пендюра М. М., Лапка О. Я. Правова глобалізація: поняття, риси, критерії класифікації. *Альманах права*. 2023. Вип. 14. С. 297–303. DOI:10.33663/2524-017X-2023-14-297-303.

Oksana Kozhukhar, *Candidate of Juridical Sciences, Chief Specialist of the Document Editing Department of the Legal Department of the National Police of Ukraine*

ORCID:0000-0002-2234-781X

Features of the impact of globalization processes on the legal systems of the modern world

The article highlights the issue of the impact of globalization processes on the legal systems of the modern world and their development. The relationship between globalization and the harmonization of national legal systems, which is an important factor in the development of democratic states, is analyzed. Attention is drawn to the fact that globalization is one of the most influential factors in the development of modern civilization, covering all spheres of life. It is noted that globalization has a significant impact on the legal sphere. It contributes to the convergence of different legal systems, the unification of legal norms and principles, and the strengthening of interstate cooperation in the field of human rights protection. This is expressed in the harmonization of national legislation with international standards, which is especially relevant for Ukraine in the context of its aspiration for European integration. It is indicated that globalization affects all parts of the legal system, including legal norms, principles, legal consciousness and legal culture. One of the key aspects is the interpenetration of legal traditions of different countries, which can both contribute to the modernization of the legal system and create threats to national legal identity. Despite this, globalization contributes to the modernization of legal institutions and stimulates the development of universal legal mechanisms that ensure effective legal regulation in an interdependent world. It is concluded that globalization is a determining factor in the evolution of legal systems, contributing to their integration, unification and transformation. It changes the essence of law both at the national and global levels, requiring states to adapt their legal systems to the new realities of the world legal space.

Keywords: *legal systems, globalization, harmonization of law, rule of law, rule of law, administrative law, good governance, universalization of law, legal regulation, human rights..*